

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÂSÂR Akademik Dinî Araştırmalar Dergisi

Cilt/Volume: 1 • Sayı/Number: 1 • Ekim/October 2021

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

İlahiyat Fakülteleri ve Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme
An Evaluation on Theology Faculties and Their Education

Ömer Türker*

Ramazan Önal*

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi / Received:	02.12.2021
Kabul Tarihi / Accepted:	13.12.2021
Yayın Tarihi / Published:	2021
Yayın Sezonu / Pub Date Season:	Ekim/October
Cilt / Volume: 1 • Sayı / Issue: 1 • Sayfa / Pages:	2-19

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az üç hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği intihal raporu alınarak teyit edildi. This article has been reviewed by at least three referees. It was confirmed by receiving a plagiarism report that the article did not contain plagiarism.

Yayın Hakkı / Copyright©

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi tarafından yayınlanmıştır. Tüm hakları saklıdır. Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Theology, Erzincan, Turkey. All rights reserved.

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı. (orcid.org/0000-0003-3359-1540)

* Dr. Öğretim Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı. (orcid.org/0000-0002-2752-8628)

Öz

Bu çalışma, ilahiyat fakültelerinin dini eğitim alanında farklılaşan özelliklerini tarihsel arka planı ile ortaya koymaya çalışmaktadır. Osmanlı'da 1600'lerin sonlarına kadar giden bir Batı bilimini yakalama, Batı bilimiyle entegre olma çabası vardır. Ama 1800'den itibaren bu çaba; kurumları dönüştürme, yeniden kurumları Batı'da gelişen formlarıyla uyumlu hale getirme çabası şeklinde kendini göstermiştir. Fakat medreselerin olduğu gibi devam ettirilmesi, Osmanlı yönetimi ve aydınlarına pek makul görünmemiştir.

Medreselerin en güçlü haliyle ayakta olduğu dönemde Batı bilimi İslam dünyasındaki bilimi geride bırakmıştır. Genel olarak dini eğitim merkezli olan medreselerde, yetişen büyük bilginlerin etrafında bir gelenek oluşmuşsa da üniversite sistemin kurumsallığı ile medreselerin sistemi kıyas kabul etmez bir seviyededir. Üniversite asıl gayesi itibariyle seçilen alanın tarihine ve problematiklerine sahip olarak özgün katkılar sunmayı amaçlamaktadır. Bu özelliklere sahip bilginler yetiştirmek ve onların akademik çalışmalarını sürdürecekleri ortamı sağlamak üniversitelerin birincil görevleri olagelmıştır. Medreseler ise mevcut bilginin tamamen kazanıldığı kurumlardır. Ancak mevcudu geliştirmek ve problematik olarak ele alarak katkı sunmak farklı bir niteliktir. Bu nitelik ise medreselerde bulunmamaktadır. Bu haliyle müderrisler öğretim görevlisi olarak öğretmen rolünde meşru zemine taşınabilirler. Oysa öğretim üyesi olmak farklı bir yetkinlik gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: İlahiyat, Dini Eğitim, Din, Eğitim

Abstract

This article tries to reveal the differentiating features of theology faculties in the field of religious education with its historical background. In the Ottoman Empire, there is an effort to catch up with and integrate a western science that goes back to the late 1600s. But since 1800, this effort; It manifested itself as an effort to transform institutions and to harmonize institutions with their developing forms in the West. The continuation of the madrasahs as they were did not seem reasonable to the Ottoman administration and intellectuals.

In the period when the madrasahs were standing in their strongest form, western science left the science in the Islamic world behind. Although there is a tradition around the great scholars who grew up in the madrasahs, which are generally religious education-centered, the institutionalism of the university system and the system of the madrasahs are at an incomparable level. The university aims to provide original contributions by having the history and problematics of the chosen field. The primary duties of universities have been to train scholars with these characteristics and to provide an environment for them to continue their academic studies. Madrasahs, on the other hand, are institutions where existing knowledge is fully acquired. However, it is a different quality to develop the existing and contribute to the problem by dealing with it. This quality is not found in madrasahs. In this state, mudarris can be moved to legitimate ground in the role of teachers as lecturers. But being a faculty member requires a different competence.

Keywords: Theology, Religious Education, Religion, Education

1. Dini Eğitimin Modern Halinin Kökeni: İlahiyat ve Tarihi

İlahiyatlar, Osmanlı'da medreselerde verilen eğitimin 19. yüzyılda modernize edilme çabasıyla ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan ilahiyat fakültesi Türkiye Cumhuriyeti ile yaşıt bir fakülte değildir. İlahiyat fakülteleri, Darülfünun İlahiyat Fakültesine kadar uzanan 100 yılı aşkın bir tarihe sahiptir. İlahiyatlar; medreselerde verilen dini tedrisatın, modern kurumlar olan üniversitelerin kurulmasıyla birlikte, üniversite içerisinde nasıl konumlandırılacağına dair bir projedir. Bunun Darülfünun İlahiyat Fakültesinden başlayan, daha sonra Cumhuriyet dönemine uzanan, birçok kez müfredat değişimini yaşayan uzunca bir geçmişi vardır.¹ Dini tedrisat üniversite içerisinde nasıl konumlandırılacaktır? İlahiyat fakültesinin temelinde yatan ana soru budur.

İlahiyat ismi de bu anlamda klasik gelenekteki anlamından farklı bir manaya sahiptir. Klasik düşüncede, İslami ilimler geleneğinde ilahiyat iki anlamda kullanılır. Birinci anlamı felsefedeki metafizik için kullanımındır. Yani felsefi ilimler külliyyatının zirvesinde yer alan metafizik bilimini ifade eder. İkinci anlamı ise daha özel bir manaya sahiptir. Kelam kitaplarında ilahiyat, Tanrı'nın zatını ve sıfatlarını inceleyen bölümlerin ismidir. Fakat üniversitelerin içerisinde, dini ilimler tedrisatı yapan fakülteye verilen isim olarak ilahiyat ismi teoloji kavramının karşılığı olarak tahsis edilmiştir. İlahiyat fakültesi, asıl itibarıyla modern bir eğitim kurumudur. Fakat bu modern eğitim kurumunun, modern olanlarla uyuşmayan tarafı da vardır. Uyuşmayan tarafın bir kısmı Osmanlı tecrübesi ile ilgili, bir kısmı Cumhuriyet tecrübesi ile ilgilidir. Osmanlı tecrübesi ile ilgili kısmı, dini ilimleri üniversite sisteme nasıl entegre ederiz çabasını yansıtan bir mahiyettedir. Üniversite içerisinde tefsirin, fıkhnın, hadisın ve klasik dünyada tedris edilen diğer ilimlerin yeni sisteme ikamesi yapılmaya çalışılmıştır.² Cumhuriyet Türkiye'sinde ise ilahiyat fakültesi, İslam düşünce geleneği ile bağlarını koparmış bir eğitim sistemi içerisine bu gelenekle bağ kurabilecek tek bilimler toplamı olarak konumlandırılmıştır. İlahiyat fakülteleri, artık dönemi geçmiş, modern insana hitap etmeyen bir bilgiler mecmuasını öğreten kurumlar olarak düşünülmüş ve bu düşünceyle açılmıştır. Ama daha sonra ilahiyatın daha öz bir hali olarak imam-hatiplerin kurulması, ilahiyat fakültesinin devlet desteğini kazanarak süreç içerisinde gelişmesi, Türkiye'de ilahiyat fakültesinin konumunu yeniden düşünmeye ve şekillendirmeye insanları mecbur etmiştir. İlahiyat fakülteleri, Cumhuriyet söz konusu

¹ Halis Ayhan, "İlahiyat Fakültesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/70-72.

² Ekmeleddin İhsanoğlu, "Dârülfünûn Tarihçesine Giriş", *Belleten Türk Tarih Kurumu*, 54/210, (1990), 699-738.

olduğunda başından beri klasik İslam ilimleri geleneği ile yüksek düzeyde irtibat kurmayı sağlayan yegâne mahaller olarak bulunmuştur.

İlahiyat kurumu, 19. yüzyılın ikinci yarısının son çeyreğinde Darülfünun İlahiyat Fakültesinin ortaya çıkmasıyla kurulmuştur. Daha sonra bu bir müddet Cumhuriyet'e kadar, kesintili olarak, devam etmiştir. Cumhuriyet dönemi, üniversiter sistemi tamamıyla Batılı eğitimle uyumlu hale getirdiği zaman ilahiyat fakülteleri de ortadan kaldırılmıştır. 1930'dan itibaren dini tedrisat tamamen iptal edilmiştir, 1950'de imam-hatipler açılmaya başlanmış ve ardından hemen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kurulmuştur. Daha sonra kademeli bir şekilde diğer ilahiyat fakülteleri kurulmuştur. İlahiyat fakültelerinin Cumhuriyet'teki tecrübesi Osmanlı'daki tecrübesinden farklıdır.³

Son 10 yılda açılan İslami ilimler fakülteleri ise ayrı bir tecrübedir. Bunlar Türkiye'de ilahiyat fakültelerinin dini tedrisat noktasındaki eksikliklerini giderme iddiasıyla açılan fakültelerdir. Bu fakültelerde felsefe ve din bilimleri derslerinin biraz daha azaltılması için ve tefsir, hadis, fıkıh gibi dini ilimler derslerinin daha yoğunluklu verilmesi için bir çaba vardır. Ana hatları itibarıyla ilahiyat çizgisinde bulunsalar da İslami ilimler fakülteleri yeni bir iddia ile ortaya çıkmıştır. Fakat herhangi bir çıktı şu an için alınamamıştır. Çünkü Türkiye'de ilahiyat fakültesi kültürü oturmuştur.

2. Medreseler Yerine İlahiyat Fakültelerinin Doğmasının Nedenleri

Osmanlı'da 1600'lerin sonlarına kadar giden bir Batı bilimini yakalama, Batı bilimiyle entegre olma çabası vardır. Ama 1800'den itibaren bu çaba; kurumları dönüştürme, yeniden kurumları Batı'da gelişen formlarıyla uyumlu hale getirme çabası şeklinde kendini göstermiştir. Medreselerin olduğu gibi devam ettirilmesi, Osmanlı yönetimi ve aydınlarına pek makul görünmemiştir. Medreselerin en güçlü haliyle ayakta olduğu dönemde Batı bilimi İslam dünyasındaki bilimi geride bırakmıştır. Medreselerin hala klasik anlamda büyük âlimler yetiştirdiği zamanlarda Osmanlı üstünlüğü kaybetmiştir. Batı'da yeni bir bilimler anlayışı, yeni bir bilimler hiyerarşisi ve yeni bir tedrisat ortaya çıkmıştır. Osmanlı buna ayak uydurmak için kurumları da yenileme ihtiyacı hissetmiştir. Ayrıca medreseler, üniversiter sistemin gelişmişlik seviyesinin altında konumlanmıştır. Genel olarak dini eğitim merkezli

---

³ Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 639-661.

olan medreselerde, yetişen büyük bilginlerin etrafında bir gelenek oluşmuşsa da üniversiter sistemin kurumsallığı ile medreselerin sistemi kıyas kabul etmez.⁴

Batı bilimi kendisini İslam dünyasına dayatınca medreselerin mevcut yapısı bu dayatmayla boy ölçüşemez duruma düştü. Yani klasik dünyadaki hâkim olan bilimler açıklama gücünü kaybedince, yeni bilimler için yeni kurumların kurulması yani üniversiter sistemin Osmanlı'ya aktarımı gerekmiştir. Bu aktarımın ciddi bir sorun olarak ortaya çıkması ise Cumhuriyet'in Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreselerin meşruluğunu kabul etmemesine denk düşmektedir. Bundan sonra medreseler resmi ve resmi olmayan yollarla devam ettirilmeye çalışılsa da eğitimin içeriği ve mezun olmanın istihdam oluşturmaması medreseleri sıkıntılı kurumlar olarak konumlandırmıştır.⁵

2.1. Günümüz Medreselerinin ve Müderrislerinin Üniversiter Sisteme Entegre Olması

Üniversite asıl gayesi itibariyle seçilen alanın tarihine ve problematiklerine sahip olarak özgün katkılar sunmayı amaçlamaktadır. Bu özelliklere sahip bilginler yetiştirmek ve onların akademik çalışmalarını sürdürecekları ortamı sağlamak üniversitelerin birincil görevleri olagelmıştır. Medreseler ise mevcut bilginin tamamen kazanıldığı kurumlardır. Fakat mevcudu geliştirmek ve problematik olarak ele alarak katkı sunmak farklı bir niteliktir. Bu nitelik ise medreselerde bulunmamaktadır. Bu haliyle müderrisler öğretim görevlisi olarak öğretmen rolünde meşru zemine taşınabilirler. Fakat öğretim üyesi olmak farklı bir yetkinlik gerektirmektedir. Bu yetkinliği sağlayacak şey ise hakkıyla yapılan doktora. Doktora, üniversitenin doktora yapan kimsede amaçlarını gerçekleştirdiği önemli bir süreçtir. Bu süreç temelinde müderrisler akademik yetkinliği kazanarak ilahiyat fakültelerine dâhil olabilirler.

3. İlahiyat Fakültesi ve İmam-Hatip Lisesi İlişkisi

İlahiyat fakülteleri hem imam-hatipten hem de imam-hatip dışından öğrenci kabul edip bunların entegrasyonunu sağlayacak şekilde kurgulanmıştır. İlahiyat fakültelerinde yer alan Arapça hazırlık senesi genellikle imam-hatip liselerinin ulaşamadığı seviyelerde Arapça eğitimi vermektedir. İlahiyat fakültelerinin geri kalan kısmında ise önceden kendisini belli

⁴ Ali Bardakoğlu, *İslam Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*, (İstanbul: Kuramer, 2016), 230-270.

⁵ Mustafa Turan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tevhid-i Tedrisat", *Türk Yurdu*, 100/288, (2011), 191-197.

ölçüde geliştirmiş öğrencilere muafiyet sistemi geliştirmemiştir. Bu da imam-hatip okullarından iyi eğitim alarak gelmiş öğrencilerin derslerde tekrara düşmesine sebep olabiliyor. Bu noktada bir eksiklik olduğu söylenebilir. İlahiyatların her bilgiyi temelden alarak öğretim üzerine kurgulanması öncel bilgisi olan öğrenciler için sıkıntı oluşturmaktadır. Fakat ilahiyat eğitimi ile imam-hatip eğitiminin aynı düzeyde olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Çünkü imam-hatip eğitiminden farklı olarak ilahiyat eğitimi kaynaklara dayalı olarak yürütölmektedir. İlahiyat fakölteleri İslami düşünce geleneği ile irtibat kurmak için gerekli dil bilgisini ve kaynak kullanma yeteneğini öğrenciye öğretecek şekilde kurgulanmıştır. İlahiyat eğitiminde sıkıntının kendisini gösterdiği yer sistem değil uygulamadır. Uygulama da bu amaçlar sağlanamamaktadır.

4. İlahiyatlardaki İnsan Kaynağının Niteliği

Faköltelerin disiplini; öğrencilerin kendi şartlarını çok zorlamasını, ahlaki disiplin kriterlerini çok üste çekmesini, bilimsel ilgilerini derinleştirmesini sağlamıyor gözökmektedir. Bu sorun, öğrenci niteliği sorunundan ziyade akademik kadro ve ilahiyat faköltesinin misyonuyla ilgili sorunlardan kaynaklanmaktadır. İlahiyat faköltesinin misyonunda bir problem var. Diyanet teşkilatı ve toplumda bir kısım beklentiler ilahiyat faköltesinin daha ziyade dini hizmetlerin ifasını sağlayan kadro yetiştirmesi beklentisi içerisinde. Ama ilahiyatların kendi kadrosu, İslam düşünce mirasının anlaşılması, anlatılması ve çağdaş idrake sunulmasına yöneliktir. Böyle bir çelişki var ve bu çelişki zaman zaman misyon problemini ortaya çıkarıyor.

İlahiyat faköltelerinin misyonunu gerçekeştirmesi için kadrosu yeterli midir sorusuna verilecek cevap, kesinlikle yeterli olmadığıdır. İki bakımdan yeterli değil; birincisi çalışılan mirasın genişliği ile ilahiyat faköltelerinin sayısı arasındaki orantısızlık, yani o kadar geniş bir tarih ve coğrafyaya ait bilimler külliyyatının az sayıda ilahiyatta çalışılması beklenebilir bir şey değildir. İkincisi, ilahiyat fakölteleri çok güçlü bir mirası devralarak ilerleyen fakölteler değildir. İlahiyat fakölteleri kendi çalıştığı alanın hem kaynaklarını hem de meşruyetini kendisi kuran bir faköltedir. Çalışılan alanın resmi şartlar bakımından Türkiye’de meşruyetini kuran ve kaynakları keşfedip Türkçe’de yeni baştan ifade eden, ilahiyat faköltesidir. Dolayısıyla ilahiyat kadrosunda sahayı tanıyan, derinlemesine kavrayan, tarihsel ve problematik analizler yapma becerisine sahip olan insanlarla ilgili

yetersizlik vardır. Doktoralar yakın zamana kadar daha ziyade sahayı tanıtan doktoralardır. Tarihsel ve problematik yönden güçlü doktoralar nadiren yapılmaktadır.

5. Türkiye'deki Yüksek İslami Eğitim ve Dünyadaki Yüksek İslami Eğitim Mukayesesi

1990'den günümüze kadarki süreçte Türkiye'de ilahiyat fakültesi müktesebatı çok gelişmiştir. Şöyle ki, Türkiye'de ilahiyat fakülteleri belli başlı ilahiyat fakülteleri hadis alanında fıkıh alanında tefsir alanında yine akli bilimler alanında felsefe kelam ve tasavvuf alanlarında ciddi çalışmalar yapabilir hale gelmiştir. Hatta özellikle İslam düşüncesi alanında Mısır'daki çevre zayıfladı yani felsefenin, kelamın, tasavvufun bulunduğu alanda Mısır zayıfladı. Pakistan'da ise bu alanlar hiçbir zaman güçlü olmadı. Mağrib'de bir nebze güçlendi ama Mısır'dakine benzer bir yapı oluşmadı ve daha ziyade Mısır'da 1930 ile 1960 arasında üretilen birikimin yorumlanması şeklinde yeniden yorumlanması olarak üretilme şeklinde gerçekleşti.

Din araştırmaları alanında şu anda dünyadaki en iyi, en güçlü ülke, bu alanların en canlı olduğu ülke Türkiye'dir. Bizim bazı alanlarımızda disiplin çok iyi kuruldu. Mesela fıkıh Türkiye'de ciddi kurulmuş bir alandır. Fakihlerin, yani Türkiye'de fıkıh tarihi çalışan insanların tezleri incelenince bu durum görülebilir. Hadis alanında yapılan çalışmalar ciddi çalışmalardır ve hadisçiler Türkiye'de yitik hadis külliyatını yeniden inşa etmişlerdir. Hadis alanında çok büyük katkılar sağlamışlardır. Dolayısıyla dünyada zaman zaman bizi yanıltan şey, özellikle Arap dünyasıyla mukayese edildiğinde niceliksel farklılıktır. Arap dünyası denilince Mağrip'ten İran sınırına kadar aynı dili konuşan devasa bir coğrafyadan bahsediliyor. Bu coğrafyadaki üniversite sayıları da çok fazla bir adede tekabül etmektedir. Yani bu disiplinleri çalışan insanlar sayısal olarak çok fazla ve burada üretim daha fazla. Yani hadis çalışmalarının geldiği genel nokta neyse, Türk hadisçiler bunu temsil edebiliyor. Tefsir çalışmalarının, fıkıh çalışmalarının, felsefe ve kelam çalışmalarının geldiği nokta neyse, bu alanda çalışan Türk akademisyenlerimiz bunları temsil ediyorlar ve bu seviyede üretim yapabiliyorlar. Şu anda İslam düşüncesi çalışmalarının İstanbul'dan daha canlı olduğu bir şehir, dünyada yoktur. Türkiye'de oldukça entegreli bir yapı da modern teknolojinin verdiği imkânlarla oluşmuştur.

6. İlahiyatların Dini İlimlerin Tedrisatında ve Araştırılmasındaki Seviyesi

İlahiyat fakülteleri dini ilimleri kaynaklarından öğrenme, tarihsel sürekliliklerini takip etme ve modern dönemdeki problemlerini kavrama konusunda bu ilimleri takip edebilmektedir. Ama ilahiyatların sorumlu olduğu 1500 yıllık bir geçmiş var. Bu 1500 yıllık geçmişi bütün dönemlerini ayrıntılarıyla ortaya çıkarmak, bunların tarihsel sürekliliklerini inşa etmek, problem değişimlerini görmek çok daha zaman alacak bir şeydir. Bu durum ilahiyatlarla alakalı değil bütün bir İslam dünyasının yaptığı bilgi seviyesiyle ilgili bir şeydir. Henüz bütün bir İslam dünyası için el atılmamış bir dönem var. 13. yüzyıl sonrası bilinmemektedir. 13. yüzyıldan itibaren yazılan kitaplar hala yazma halinde piyasaya çıkmadı. Bu ilahiyatlarla ilgili bir şey değildir. Lakin ilahiyatlar kaynakları okuma, anlama ve yorumlama becerisini geliştirmiştir.

7. İlahiyat Müfredatının Yeterliliği

İlahiyatların en ciddi sorunu, yöntem ve bilim felsefesine dair eksikliklerdir. İlahiyatlarda okutulan bilginin asıl itibarıyla öğrenilen teorilerin neyi başardığı ne gibi şeyleri dışarıda bıraktığı nerede başarısız kaldığına dair bilinç ilahiyatta geliştirilemiyor, bu çok ciddi bir sorun. İslam düşüncesinde bilim, bilgi teorileri ve yöntem teorilerine ilişkin güçlü derslere ihtiyaç var ilahiyatlarda, hem de ikinci sınıftan itibaren verilen, güçlü derslere ihtiyaç var, birincisi bu. Bu ciddi bir eksiklik. İkincisi, ilahiyat fakültesinde bir dönemde çok fazla ders okutuluyor. 11-12 ders okutuluyor, öğrenci bu derslere yoğunlaşamıyor. Gerekirse ilahiyat fakültelerinin süresini uzatıp dönemde alınan derslerin sayısını azaltmak ve daha derinleştirmek gerekiyor, tedrisatı daha derinleştirmek gerekiyor. İçerikler çok fazla incelenmiyor, ders içeriklerinin neyi başardığı neyi başaramadığı akademik kamuoyuna pek açık değil. Ama bilinmesi gereken en önemli şey ilahiyat fakültelerindeki müfredatın asıl itibarıyla neyi başardığıdır.

İlahiyat fakültelerinin iki misyonu var, birincisi geçmişi anlama, yorumlama ve açıklamadır. İkincisi ise ilahiyat fakülteleri, tarihsel misyon yükleyici kurumlar değil sadece, bu toplumda veya başka bir Müslüman toplumda. İlahiyat fakültesinde olmak demek ilahiyatçı olmak demektir ve İslam medeniyetinin klasik dünyadaki öğretilerini anlamak, açıklamak ve aynı zamanda çağdaş idrake sunabilmek, bununla ilgili bir kanaate sahip olmak demektir.

İlahiyat fakültelerinin klasik bilgiyi çağdaş bir şekilde sunma noktasında ise ciddi problemleri vardır. Bu problemleri aşmak için ise üniversite reformu gerekmektedir. Çünkü ilahiyat derslerinin birbiriyle bağlantısı ve nihai çıktısı test edilmiş değildir ve bu haliyle amaçlarını gerçekleştirmesi mümkün gözükmemektedir.

7.1. Fakülte veya Üniversite Formatı Değişmeli mi?

Yapılması gereken üniversitelerin formatının değişmesi fakat bu kısa vadede yapılması güç bir iştir. En azından ilahiyat fakülteleri kendi içindeki derslerin birbiriyle uyumunu daha çok sorgulamalı ve ortaya çıkardığı öğrenci tipinin ne ile donanımlı olması gerektiğine dair daha açık bilince sahip olmalıdır. Bunların normalde üniversite bağlamında düşünülmesi gerekmektedir.

İlahiyat fakültesindeki derslerin İslam medeniyeti ile irtibatı, sadece giriş düzeyinde bilgi sahibi olmayı mümkün kılacak şekilde öğretiliyor. Fakat bu öğrettiğimiz bilgilerin neye hizmet ettiği konusunda daha açık ve ölçülebilir bir bilince sahip olmak gerekiyor. Açık bir bilinç ve ölçülebilir bir uygulamaya sahip olmak gerekiyor.

7.2. İlahiyat Fakültelerinde Hazırlık

Hazırlık sınıfının kaldırılması demek ilahiyat fakültesinin zaten zor gördüğü misyonunu sıfırlamak demektir. İlahiyat fakültesinde okutulan disiplinlerin kaynakları ile irtibat kurma becerisi Arapça olmadan geliştirilemiyor. İlahiyat fakültesinde ikinci bir sorun var. Hazırlık sınıfı okutulmasına rağmen yine insanlar Arapça öğrenemiyorlar. Hazırlık sınıfında bir Arapça öğreniliyor fakat hazırlık sınıfında öğretilen Arapçanın sonraki derslerde nasıl kullanılacağına dair hiçbir fikir geliştirilmemiştir. Arapça, hazırlık sınıfında öğrencinin büyük gayret sarf etmesine rağmen kaynakları okuma anlama ve yorumlama becerisi geliştirecek kadar öğretilmemektedir.

7.3. İlahiyat Fakülteleri ve İslam Düşüncesi Tarihi

İslam düşünce tarihinin yeterince aktarıldığını söylemek zor olacaktır. Ama ilgili öğrencinin kendisini geliştirebileceği miktarda bir anlatım oluyor. Yine de şu anda yapılabilen en iyi şey ilahiyatlardaki ders düzeneğinde yapılabilir. İslam felsefesi anlatılıyor, kelimeler anlatılıyor, tasavvuf anlatılıyor ve buralardaki açıklar derslerin kredisinden

kaynaklanmamaktadır. Eksiklik, uygulama zafiyetinden kaynaklanmaktadır. Felsefe, kelim ve tasavvuf derslerinin münhasıran daha uyumlu hale getirilip donanımlı arkadaşlar tarafından verilmesi, ders içeriklerinin sürekli kontrol edilmesi, hocalar tarafından yenilenmesi gerekmektedir. İlahiyat fakültesinde bu üç alana tanınan kredi ile kelim tarihi ve kelim problematiği, felsefe tarihi ve problematiği, tasavvuf tarihi ve problematiği anlatılabilmektedir. Eksik olan şey uygulama becerisidir.

8. İlahiyat Fakültesi Akademisyenlerinin Yayınlarının İlmî Değeri

Medrese geleneğinde ilmî bir üretim şu anda bulunmamaktadır. Medrese hocaları oturup kaynaklara dayalı ilmî bir üretim yapmıyorlar. Onlar daha ziyade tedris yapıyorlar. İlahiyat fakültelerinde üretilen birikimin ilmî değeri ideale nispetle sorgulanabilir. Yani en iyi duruma göre sorgulanabilir. Onun dışında Türkiye’de ilahiyat fakülteleri; hadis alanını kurdu, tefsir alanını kurdu, fıkıh alanını kurdu, bu disiplinlerin tarihine ve problematiğine dair çalışmalar yapıyor, ciddi bir ivme kat etti. Ama çalışılan alanın kaynak alanı çok geniş. Bu literatürün çalışılması, tarihsel sürekliliğinin ortaya konulması, teorilerinin tazelenip tartışılması vs. gerçekleştirmesi zor olan süreçlerdir. Bunun için Türkiye’de çok neslin geçmesi lazım. Bu fakültelerin başarısızlığı değil ama ilahiyat fakülteleri kendi içerisinde ciddi akademik birikim yapabilir noktaya gelmiştir. Yani ilahiyat fakülteleri, Türkiye’de alternatifsizdir.

9. İlahiyat Fakülteleri ve Toplum

İlahiyat fakültelerinin öğrettiğinin topluma yansımaları vardır. Bu, toplumun kullanacağı bir alet üretme şeklinde olan bir yansıma değildir. İlahiyat fakültelerinde hadis uzmanları olmasaydı Türkiye’deki hadis biliminden bahsedilemezdi. Hadis külliyatlarını ilahiyat fakültelerindeki hocalar çevirmişlerdir. Bunların şerhlerini onlar yapmışlardır. Tefsir külliyatları yapıldı ve bunları ilahiyat fakültelerindeki hocalar yapmışlardır. Felsefe külliyatlarını ilahiyat fakülteleri hocaları çevirmişlerdir. Türkiye’de İslam mirasının tanınması ve bu mirastan hareketle düşünme becerisinin geliştirilmesi tamamıyla ilahiyat fakültelerinin çabalarıyla gerçekleşiyor. Bunun dışındaki bütün faaliyetler ilahiyat fakültelerine destek faaliyeti kapsamında değerlendirilebilir. Örneğin Türkiye’de biyoloji ile ilgili uzmanlar vardır ve onlar sokakta sağda solda dolaşan insanların eline bir alet vermezler

ama biyoloji ile ilgili sorunlar, bilgiler bütünü onlar tarafından kavranır ve temsil edilir. Onlar bu konu ile ilgili üretim yaparlar, ilahiyat da böyledir.

9.1. İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet

Diyanet daha ziyade uygulamaya dönük bir kurumdur. Türkiye’de dini hizmetlerin ifasını amaçlayan, aynı zamanda bu konu ile ilgili problemleri çözmeyi amaçlayan bir kurumdur. Diyanet’in ilahiyattan da buna destek olmasını bekleyen bir tarafı, umut eden, isteyen bir tarafı vardır. Ama ilahiyat fakülteleri böyle değildir. İmam-hatipler kısmen böyle değerlendirilebilirler. Fakat ilahiyat fakülteleri öğretmen yetiştiriyor, aynı zamanda ilahiyat fakültelerinden mezun olan insanlar belli yeterlilikleri kazanıp Diyanet teşkilatında görev alabiliyorlar. Bu anlamıyla ilahiyat fakültelerinin hem Diyanet hem Milli Eğitim ile arasında bir yakınlık vardır. Ama herhangi bir fakülte sadece uygulamaya dönük tarafıyla anlaşılabilir ve beklentileri o yönde sınırlı olamaz. Fakültenin amacı; alanı her neyse o alanla ilgili cari bilgiyi temsil etmek, derin ve ileri araştırmalar yapmak ve alanı yeniden üretmektir. Bu uygulamaya dönük bir şey değildir. İlahiyat fakültesinin asıl işlevi araştırma yapmaktır. Bu Diyanet ile sınırlanabilir bir şey değildir. Diyanet, Diyanet Vakfı üzerinden büyük bir ortaklık yapmış ve İSAM’ı kurmuştur. İSAM’daki çalışmalarla birlikte de İslam Ansiklopedisi’ni yayınlamıştır.

Diyanet sadece İSAM ile, ilahiyat fakültesi ile değil edebiyat fakülteleri ve tarih fakülteleri ile de ortaklık kurarak Türkiye’de akademik mirasın hem geliştirilmesine hem yaygınlaşmasına hizmet eden büyük bir çalışma yapmıştır. Şimdiye kadar yüksek dini araştırmaya ilahiyat dışından verilen en büyük harici desteklerden biri budur. İSAM kütüphanesi aynı zamanda ilahiyat fakültelerinin bilimsel kaynak ihtiyacını da karşılamıştır. Dolayısıyla Diyanet’in, Türkiye’de misyonu görünen tarafıyla uygulamadır ama Diyanet kendine böyle bir akademik misyon da biçmiştir. İslam düşüncesinin yeniden üretilmesi ve çağın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde vazedilmesi sadece ilahiyatın değil Diyanet’in de problemi haline gelmiştir. Bu sebeple ilahiyat ve Diyanet arasında burada bir çakışma ve ortaklık vardır.

9.2. İlahiyat Fakülteleri ve Dini Cemaatler

Türkiye’de ilahiyatlara karşı bakışta genel olarak resmi kurumlara yönelik mesafenin kısmen bazı cemaatler tarafından dile getirildiği söylenebilir. Bu eleştirileri yapan insanlar

çocuklarını dini tedrisat için yine ilahiyatlara gönderiyor. Ayrıca bunların tamamı aynı zamanda ilahiyatlara destek kurumları kuruyorlar. Cemaatlerin bir kısmı ilahiyatlara karşı mesafeli bir dil kullanıyorlar ama mesafeli değiller aslında. Ama onların da hatalı olduğu taraflar var. Birincisi, ilahiyat fakültelerinin sorunlarının bu kurumlar tarafından çözülmesi ya da ilahiyat fakültelerine ikame kurumların kurulması, bu kurumlar tarafından mümkün değildir. Marmara İlahiyatta 150'den fazla akademisyen var. Türkiye'deki bütün cemaatler bir araya gelse sadece Marmara ve Ankara ilahiyatın hocalarının sigortaları ile birlikte maaşını ödeyemez. Cemaatlerin kendilerini yenilemesi lazım açıkçası. Cemaatlerin kanaat önderleri, ilahiyat fakülteleri ile ilgili kaba söylentilere kulak asıyorlar.

10. İlahiyatların Sayısının Yeterliliği/Fazlalığı

İlahiyat fakültelerinin sayısı son on yılda nispetsiz bir şekilde arttı. Fakat fakültelerin sayısının hızla artmasının ortaya çıkardığı bir takım sorunlar var. İlahiyat fakültelerinin iyi ve köklü olanlarında bile kaliteli bir müfredat ve eğitim seviyesi ortaya çıkmamışken, yeni açılan fakültelerdeki akademisyen eksikliği kadro yetersizliğini iyice artırdı. Öğrenciler ilahiyatlarda arzulanan kalite düzeyinden çok uzaktalar. Öğrenci sayısının bazı fakültelerde çokça artırılması da bu seviyenin geriye çekilmesine, düşürülmesine sebebiyet verdi. Fakültelerden mezun olan öğrencilerin istihdam sorunları her dönem olacak gibi gözükmektedir.

İslam düşünce mirası ilahiyatlara hapsoldüğü sürece 100 değil 200 ilahiyat da yetmeyecek Türkiye'ye. Ana sıkıntı ilahiyat sayısının bu kadar artması değil asıl sıkıntı kadro yetersizliğidir.

Kaynakları anlama ve yorumlama becerisine sahip kadro ile ilgili problemler var. İlahiyat sayısının nispetsiz bir şekilde artması böyle bir açığı ortaya çıkardı. Doktorası bitmiş yeterli sayıda uzman yok. Bu durum bir fakülteyi bir tür liseye döndürme gibi bir riski barındırıyor. Burada istihdam meselesi yeniden düşünülmeli. İstihdam daima liselerde, ortaokullarda, ilkokullarda öğretmen ihtiyacı olarak yahut da imam ihtiyacı olarak düşünülüyor. İstihdam, bir düşünce mirasını anlama üzerine değerlendirilse alternatif birçok istihdam alanı ortaya çıkacaktır.

11. İlahiyatlar ile Kadim Bilginin Çağdaştırılması Mümkün müdür?

Müslümanların kadim bilgilerle hesaplaşma süreci, İslam medeniyetinin canlı ve dünyadaki bilimsel kültürü temsil ettiği zamanda oldu. Örneğin tercüme hicri ikinci yüzyılda yapıldı sistemli olarak. 200'e gelinceye kadar birkaç eser tercüme edildi. Sistemli bir tercüme faaliyeti o döneme kadar gerçekleşmedi. Demek istenilen şey şu: Tercümelerin yapıldığı dönemde, Müslümanlar ilginç bir şekilde dünyanın mamur bölgelerinin önemli bir kısmını ele geçirmişler ve dini naslardan hareketle bir varlık araştırmasını başlatmışlardır. Kendi yaptıkları canlı araştırma sürecinin bir parçası olarak bütün insanlık mirasını kendilerine mal etmeye çalışmışlardır.⁶

İslam dünyası, dünyada hâkim kültür iken 17. yüzyıldan itibaren hâkim kültürün başkası olduğu bir dünyaya girildi. İslam dünyasının buna ayak uydurması çok zor olmuştur. Sebebi de şu: Bu durum aynı zamanda hâkim güçler tarafından kontrol edilen de bir süreç, bu işin bir de sömürge tarafı var. Osmanlı'da muhtemelen 19. yüzyılın sonunda bu iş halledilebilirdi. Fakat Batılılar bilginin başkasına geçmesine izin vermemişlerdir. Bilginin güç olduğuna dair bir kabul var ve bu güç üreticileri tarafından paylaşılmak istenmiyor. Siyasi yenilmişliği atmak, toplumsal düzeni yeniden inşa etmek, bilimlerini kurmak; siyasi, iktisadi olarak çökmüş müesseselerin güncelliğini kaybetmesi içerisinde çok zor olmuştur. Artık sorunlara çözüm yetiştirilemez bir vaziyet söz konusu olmuştur. Ama ikinci yüzyılda, üçüncü yüzyılda böyle değil. Müslümanların karşısında siyasi güç yok. Bunlardan daha büyük bir iktisadi güç yok. İslam dünyasının kendi içerisinde karmaşa var, yoksa karşısında bir güç var da ondan dolayı karmaşık değil. İslam dünyası kendi içerisinde karmaşık doğru ama bu onlar karşısında bir güç var da ondan dolayı karmaşıklaşıyor değil. Yani Razi'nin yaşadığı dönemde Razi'den daha büyük bir metafizikçi yok. Sayılan isimler Batı düşüncesinin kendisini yeniden inşa etme sürecinin bir parçası olarak düşünüldüğü için şimdi büyüdüler. Yoksa Razi'nin, Urmevi ve İci'nin yaşadığı dönemde onlardan daha iyi teolog mevcut değildir. Urmevi, Sicilya'ya ders verirken Thomas Aquinas 18 yaşında bir delikanlıydı. Dolayısıyla bu Müslümanlar parlak dönemlerinde canlı, karşılaştıkları düşüncelerse ölüydü. Şimdiyse biz ölü, gelen düşünce canlıdır.

---

⁶ Muhittin Macit, "Tercüme Hareketleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/498-504.

12. Sonuç

İlahiyatlar, Osmanlı'da medreselerde verilen eğitimin 19. yüzyılda modernize edilme çabasıyla ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan ilahiyat fakülteleri Türkiye Cumhuriyeti ile yaşıt bir kurum değildir. İlahiyat fakülteleri, Darülfunûn İlahiyat Fakültesine kadar uzanan 100 yılı aşkın bir geçmişe sahiptir. İlahiyatlar; medreselerde verilen dini tedrisatın, modern kurumlar olan üniversitelerin kurulmasıyla birlikte, üniversite içerisinde nasıl konumlandırılacağına dair bir projedir. Son 10 yılda açılan İslami ilimler fakülteleri ise ayrı bir tecrübedir. Bunlar Türkiye'de ilahiyat fakültelerinin dini tedrisat noktasındaki eksikliklerini giderme iddiasıyla açılan fakültelerdir. Bu fakültelerde felsefe ve din bilimleri derslerinin biraz daha azaltılması için ve tefsir, hadis, fıkıh gibi dini ilimler derslerinin daha yoğunluklu verilmesi için bir çaba vardır. Ana hatları itibarıyla ilahiyat çizgisinde bulunsalar da İslami ilimler fakülteleri yeni bir iddia ile ortaya çıkmıştır. Fakat herhangi bir çıktı şuan için alınamamıştır. Çünkü Türkiye'de ilahiyat fakültesi kültürü oturmuştur.

Osmanlı'da 1600'lerin sonlarına kadar giden bir Batı bilimini yakalama, Batı bilimiyle entegre olma çabası vardır. Ama 1800'den itibaren bu çaba; kurumları dönüştürme, yeniden kurumları Batı'da gelişen formlarıyla uyumlu hale getirme çabası şeklinde kendini göstermiştir. Medreselerin olduğu gibi devam ettirilmesi, Osmanlı yönetimi ve aydınlarına pek makul görünmemiştir. Genel olarak dini eğitim merkezli olan medreselerde, yetişen büyük bilginlerin etrafında bir gelenek oluşmuşsa da üniversiter sistemin kurumsallığı ile medreselerin sistemi kıyas kabul etmez. Bu haliyle müderrisler öğretim görevlisi olarak öğretmen rolünde meşru zemine taşınabilirler. Fakat öğretim üyesi olmak farklı bir yetkinlik gerektirmektedir. Bu yetkinliği sağlayacak şey ise hakkıyla yapılan doktora. Doktora, üniversitenin doktora yapan kimsede amaçlarını gerçekleştirdiği önemli bir süreçtir. Bu süreç temelinde müderrisler akademik yetkinliği kazanarak ilahiyat fakültelerine dâhil olabilirler.

İlahiyat fakülteleri hem imam-hatipten hem de imam-hatip dışındaki okullardan öğrenci kabul edip bunların entegrasyonunu sağlayacak şekilde kurgulanmıştır. İlahiyat fakültelerinde yer alan Arapça hazırlık senesi genellikle imam-hatip liselerinin ulaşamadığı seviyelerde Arapça eğitimi vermektedir. İlahiyat eğitiminde sıkıntının kendisini gösterdiği yer sistem değil uygulamadır. Uygulama da bu amaçlar sağlanamamaktadır.

Fakültelerin disiplini; öğrencilerin kendi şartlarını çok zorlamasını, ahlaki disiplin kriterlerini çok üste çekmesini, bilimsel ilgilerini derinleştirmesini sağlamıyor

gözükmektedir. Bu sorun, öğrenci niteliği sorunundan ziyade akademik kadro ve ilahiyat fakültesinin misyonuyla ilgili sorunlardan kaynaklanmaktadır. İlahiyat fakültesinin misyonunda bir problem var. Diyanet teşkilatı ve toplumda bir kısım beklentiler ilahiyat fakültesinin daha ziyade dini hizmetlerin ifasını sağlayan kadro yetiştirmesi beklentisi içerisindedir. Ama ilahiyatların kendi kadrosu İslam düşünce mirasının anlaşılması, anlatılması ve çağdaş idrake sunulmasına yöneliktir.

1990'den günümüze kadarki süreçte Türkiye'de ilahiyat fakültesi müktesebatı çok gelişmiştir. Şöyle ki, Türkiye'de ilahiyat fakülteleri belli başlı ilahiyat fakülteleri hadis alanında, fıkıh alanında, tefsir alanında yine akli bilimler alanında felsefe kelim ve tasavvuf alanlarında ciddi çalışmalar yapabilir hale gelmiştir. Şu anda dünyadaki en iyi ülke, en güçlü ülke, bu alanların en canlı olduğu ülke Türkiye'dir. Bizim bazı alanlarımızda disiplin çok iyi kuruldu. Mesela fıkıh Türkiye'de ciddi kurulmuş bir alandır. İlahiyat fakülteleri, dini ilimleri kaynaklarından öğrenme, tarihsel sürekliliklerini takip etme ve modern dönemdeki problemlerini kavrama konusunda bu ilimleri takip edebilmektedir. İlahiyat fakültelerinin klasik bilgiyi çağdaş bir şekilde sunma noktasında ise ciddi problemleri vardır. Bu problemleri aşmak için ise üniversite reformu gerekmektedir. Çünkü ilahiyat derslerinin birbiriyle bağlantısı ve nihai çıktısı test edilmiş değildir ve bu haliyle amaçlarını gerçekleştirmesi mümkün gözükmemektedir.

Arapça, hazırlık sınıfında öğrencinin büyük gayret sarf etmesine rağmen kaynakları okuma anlama ve yorumlama becerisi geliştirecek kadar öğretilmemektedir. İslam düşünce tarihinin yeterince aktarıldığını söylemek zor olacaktır. Ama ilgili öğrencinin kendisini geliştirebileceği miktarda bir anlatım oluyor. Yine de şu anda yapılabilen en iyi şey ilahiyatlardaki ders düzeneğinde yapılabilir. İlahiyat fakülteleri kendi içerisinde ciddi akademik birikim yapabilir noktaya gelmiştir. Yani ilahiyat fakülteleri Türkiye'de alternatifsizdir.

İlahiyat fakültelerinin öğrettiğinin topluma yansması vardır. Bu, toplumun kullanacağı bir alet üretme şeklinde olan bir yansıma değildir. İlahiyat fakültelerinde hadis uzmanları olmasaydı Türkiye'deki hadis biliminden bahsedilemezdi. Hadis külliyatlarını ilahiyat fakültelerindeki hocalar çevirmişlerdir. Bunların şerhlerini onlar yapmışlardır. Tefsir külliyatları yapıldı ve bunları ilahiyat fakültelerindeki hocalar yapmışlardır. Felsefe külliyatlarını ilahiyat fakülteleri hocaları çevirmişlerdir. Türkiye'de İslam mirasının tanınması ve bu mirastan hareketle düşünme becerisinin geliştirilmesi tamamıyla ilahiyat fakültelerinin çabalarıyla gerçekleşiyor.

Türkiye'de ilahiyatlara karşı bakışta genel olarak resmi kurumlara yönelik mesafenin kısmen bazı cemaatler tarafından dile getirildiği söylenebilir. Bu eleştirileri yapan insanlar çocuklarını dini tedrisat için yine ilahiyatlara gönderiyor. Ayrıca bunların tamamı aynı zamanda ilahiyatlara destek kurumları kuruyorlar. Cemaatlerin bir kısmı ilahiyatlara karşı mesafeli bir dil kullanıyorlar ama mesafeli değiller aslında. Ama onların da hatalı olduğu taraflar var. Birincisi, ilahiyat fakültelerinin sorunlarının bu kurumlar tarafından çözülmesi ya da ilahiyat fakültelerine ikame kurumların kurulması bu kurumlar tarafından mümkün değildir.

KAYNAKÇA

- Ayhan, Halis. *Türkiye’de Din Eğitimi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Ayhan, Halis. “İlahiyat Fakültesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 22/70-72.
- Bardakoğlu, Ali. *İslam Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*. İstanbul: Kuramer, 2016.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. “Dârülfünûn Tarihçesine Giriş”. *Belleten Türk Tarih Kurumu*, 54/210, (1990), 699-738.
- Macit, Muhittin. “Tercüme Hareketleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2011. 40/498-504.
- Turan, Mustafa. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tevhid-i Tedrisat”, *Türk Yurdu*. 100/288, (2011), 191-197.